

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 47 Volume: 9 Issue: 47

Aralık 2016 December 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

SPİNOZA DÜŞÜNCESİNDE MUCİZE ANLAYIŞI THE SENSE OF MIRACLE IN THE CONTEXT OF SPINOZA PERCEPTION

İsmail ŞİMŞEK*

Öz

İnsan, varoluşu ile başlayan süreçte tecrübe ettiği, algı alanına giren olgu ve olayları anlamlandırma yoluna gitmiş, anlamlandıramadığı, algılayamadığı, nedenini tabi yasalarla açıklayamadığı bir takım olayları kutsal bir varlığa, gizli bir güce atfederek bunu Tanrı'nın evrene müdahalesi, tabi yasaları askıya alması veya ortadan kaldırması anlamında mucize kelimesi ile ifade etmiştir. Düşünce tarihinde çok önemli bir yer edinen bu konu özellikle David Hume'un klasik mucize tanımından sonra günümüze kadar birçok filozof ve teolog tarafından tartışılmıştır. Bu tartışılan konuda en önemli noktalardan biri de hiç şüphesiz 17. yüz yılın en önemli filozoflarından biri olan Spinoza'nın düşünce sisteminde mucizeye yer verip vermediği meselesidir. Bu çalışmada biz düşünce tarihinde klasik tanımı ile yer alan mucize düşüncesini Spinoza öğretisi açısından ele alıp inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Spinoza, Mucize, Tabiat, Yasa.

Abstract

Since the beginning of his existence, human being has given meaning to the events and phenomena that he experienced; and he has named some events, which he is unable to comprehend or explain logically with natural rationale, as miracle attributing to the interference of God or to suspension of natural laws by God. This issue, which takes an important place in intellectual history, has been discussed by several philosophers and theologians especially after David Hume's classical explanation of miracle. One of the crucial points of these discussions is, undoubtedly, whether Spinoza, one of the most influential philosophers of 17th century, included miracle in his philosophy. In this study, we will investigate miracle with its classical definition in intellectual history in terms of Spinoza's doctrine.

Keywords: God, Spinoza, Miracle, Nature, Law.

1. GİRİŞ

Düşünce Tarihinde Spinoza'ya Dönemine Kadar Mucize Anlayışının Ardalanına Kısa Bir Bakış

Bilindiği gibi Antik Yunan düşüncesinde evrenin varoluşu ile ilgili temel paradigma onun yaratılmamış olup kaostan meydana geldiği ve ebedi olduğu şeklindedir. Tanrı bu evren düşüncesi paradigmasında dünyanın bir parçası olarak görülüyordu. Antik Yunan ve Roma tanrılarına göre Heroes'lerin çok azı hariç hemen hemen hepsi mucize gösterebilirlerdi. Onlar insanlar tarafından mucizelere sebep olacak derecede yeterince güçlü olarak addediliyordu. Her bir kahraman ya da kahramanın kendi özel aktivite alanı vardı. Mucizevi iyileştirmeler özellikle Asclepius, Heracles ya da Isis'e atfediliyordu. Bunlar arasında en önemlisi ise Asclepius'tu. Antik Çağ'da Asclepius'un yaklaşık üç yüz tane tapınağı bu amaçla hacıların uğrak yeri idi. Peloponnese'de Epidaurus'da birçok kutsal yazı, iyileşmek ve şükran için adak yerleri bulunurdu. Ayrıca Pythagoras ve Empedocles'in Antik Dönemde mucizeler gösterdiğine inanılıyordu. Örneğin Pythagoras'ın kendisi reddetmesine rağmen onun depremleri tahmin ettiğine, rüzgâr ve kasırgaları sakinleştirdiğine; Empedocles'in veba hastalığının üstesinden geldiğine, birçok umutsuz hasta vakalarını iyileştirdiğine inanılıyordu. (Pawlikowski, 2007: 1229; Cotter, 2003: 35, 37). Bu ve benzeri görüşler en temelde primitif dönemde animistik aşamaya kadar götürülebilir. Çünkü primitif insanların temel özelliklerinden biri her şeye tılsımlı, büyülü bir güce sahip olarak bakmalarıdır. Onlar için hastalık nedir diye sorulduğunda cevap, kötü ya da yarı hastalıklı ruhların veya şeytanın etkisi şeklinde olmaktadır (Chaerles, 1909: 224).

Roma İmparatorluğu döneminde de benzer şekilde mucize olgusuna olan inanç devam etmekteydi. M.Ö. I. Yüzyılın en ünlü büyücüsü Apollonius of Tyana'nın hasta insanları iyileştirdiğine, suyun üzerinde yürüdüğüne, aynı anda birden fazla mekânda görüldüğüne, havada durabildiğine, ölümden sonra insanları dirilttiğine; Vespasian Caesar'ın biri kör, diğeri felçli olan iki insanı iyileştirdiğine inanılıyordu. Felsefi ve bilimsel düşüncenin gelişmesi ile birlikte insanların Tanrı ve onun evrenle ilişkisi konusunda farklı düşüncelere yönelmesi sonucunda mucize konusunda da eleştirel ve şüpheli bazı farklı tutumlar ortaya çıkmaya başladı. Örneğin Cicero M.Ö. I. yüzyılda mucize anlatılarının sadece kendisini Tanrı'ya adayan eğitimsiz halk kitleleri için yararlı olacağını düşünüyordu. Benzer şekilde Epicurus'tan sonra Celsus tanrıların insanların meseleleri ile ilgilenmediğini söyleyerek aslında daha sonraki dönemde Hristiyanların

* Yrd. Doç. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.

mucizelere olan inancının temelini tartışmalı hale getirecek söylemlerde bulunuyordu (Pawlikowski, 2007: 1230).

İlk dönem kilise babalarının oluşturduğu patristik döneme geldiğimizde artık mucize konusu çok daha dini bir karaktere bürünmüş, bir inanç halini almıştır. Çünkü Hristiyanlıktaki Tanrı anlayışı ile Grek-Roman Tanrı anlayışları farklıydı. Her şeyden önce Hristiyanlığın Tanrı'sı her şeyi yaratan ve tabiattaki bütün olaylarla doğrudan ilgilenen bir Tanrı'dır. Bununla birlikte mucize konusunda temel bir ayırım yoktu. Mucizelerin Tanrı'dan insanlara verilen özel işaretler olduğu, peygamberlerin güvenilirliğini, doktrinlerini onaylayan amaçlar taşıdığı kabul ediliyordu. Benzer düşünceler aynı şekilde Mesih ve havariler için de söz konusuydu. Bu yüzden ilk Hristiyanlar mucizeleri daha çok İsa'nın tanrısallığı ve eylem faaliyeti olarak anlıyorlardı. Örneğin Origen, havarilerin mucize olmaksızın hiçbir şeyi işitemeyeceğini, Justin the Martyr de hasta iyileştirme ve ölüleri diriltme mucizelerini savunuyordu. Athanasius'göre ise İsa mucizeleri ile tanrısallığını ispat etmişti. Benzer şekilde Gregory of Nyssa da İsa'nın mucizeleri ile tanrılığını kendisine inananlara göstermiş olduğunu düşünüyordu (Brown, 1984: 4). Bu dönemin en ünlü Hristiyan düşünürlerinden Augustine'göre ise mucize insanların idrak, anlayış ve hayal güçlerinin ötesinde alışlagelmemiş, daha önce tecrübe edilmemiş doğa olaylarından tamamen farklı, insanların düşünemediklerinin ötesinde onları cezbeden olaylardır. Buna karşın ona göre mucizeler, aslında tabiatta gerçekleşen diğer doğa olaylarından daha büyük bir olay olarak da ele alınamaz. Zira ölüyü diriltmek bir çocuğu yaratıp büyütmekten, somunların çoğalması Tanrı'nın insanların ekme yapmak için tahıl ürünleri büyütmesinden daha büyük bir mucize değildir. Dolayısıyla aslında Augustine için mucize doğa yasalarına karşı olan bir olay değil bizim doğa hakkında bildiklerimize aykırı olan bir olaydır. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki buradan hareketle Augustine'nin mucize denilen olayları Tanrı'nın aktivitesi olarak tanımlamadığı anlamı çıkmaz. Çünkü ona göre tabiattaki her şey mucizelerde dâhil Tanrı'nın bir eylemidir (Augustine, 1956: 35; 2000: Section 21:8; Pawlikowski, 2007: 1230-31).

Orta Çağ'a geldiğimizde ise mucize konusu hem batı Hristiyan dünyasını hem de İslam dünyasını meşgul etmeye başlamıştır. Orta Çağ'ın ilk döneminde Hristiyanlık düşüncesinde mucize olarak görülen olaylar genellikle Hz. Meryem ve Azizler kültü ile ilgiliydi ve sosyal yaşamın önemli bir unsurunu oluşturmaktaydı. Hagiography (azizlerin hayat hikâyeleri) özellikle 11. ve 13. yüzyıllarda insanlar arasında çok farklı ve mucizevi, efsaneleşen şekilde kulaktan kulağa yayılıyor toplumsal kontekste dini karakterli olan bu hikâyeler eğlencenin ya da merakın konusunu oluşturuyordu. Bu dönem İslam düşüncesinde ise İbn Sina, İbn Rüşd mucizelerin reel olabilirlikleri ve özellikle de dini inançların mucizelere referansla doğrulanabilirlikleri noktasında oldukça kuşkucu görünmekteydiler. Onlara göre bu tip doğal argümanlar kullanılarak doğaüstü hakikatler ispatlanamaz. Mucize gibi olaylar eğitimsiz avam diyebileceğimiz insanları iyiliğe ve ahlaki bir yaşama teşvik için kullanılabilir (İbn Rüşd, 1985). Hatta mucize olgusu büyük göçlerle birlikte ahlaki yozlaşmanın meydana gelmesi ile beraber artık teorik olarak tartışmalardan daha çok pratik bir olgu olarak ele alınıp değerlendirilmeye başlanmıştır. Özellikle ahlaki krizler döneminde mucizeler, onların reel olabilirlikleri üzerinden değil dini ve ahlaki yaşamı geliştirmek için mucize olarak anlatılan olayların daha çok toplumsal, eğitimsel ve etik işlevi üzerinde durulmuş, bir uyarı, ihtar, ceza, teşvik vb. şekillerde yorumlanmıştır (Pawlikowski, 2007: 1231).

Mucizelerin toplumsal ve etik işlevinden uzaklaşıp dini kontekst dışından değerlendirme ile yüz yüze gelmesi skolastisizmin ilk temsilcilerinin mucizelerin doğası ve üzerinde yapmış oldukları derinlemesine inceleme ile başlamıştır. Özellikle onların Tanrı'nın işi olarak anlaşılan *miraculum* ile Tanrı'ya atfedilmeyen sihribaz, hilekâr ve şeytana atfedilen istisnai tuhaf olaylar olarak anlaşılan *mirabile* arasında yapmış oldukları ayırım bir olayın mucize olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği noktasında önemli bir başlangıç olmuştur. Daha sonraki dönemlerde tabi yasa kavramı felsefi düşüncede mucizeler konusunda çok önemli bir yer edinmiş ve bu düşünce mucizelerin tabi yasalara karşı olduğu yorumuna götürmüştür. Yani tarihsel süreç içerisinde mucizelere yönelik sübjektif yaklaşımdan objektif yaklaşıma geçilmiştir. Bu da mucizelerin doğaüstü yapısının artık insanların beklentilerini aşmalarından değil var olan tabi yasalara aykırı olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir (Pawlikowski, 2007: 1231).

16. ve 17. yüzyıla geldiğimizde mucizelere temelde sübjektif yaklaşan Martin Luther (1483-1546) Thomistik objektif mucize anlayışına karşı çıkararak özellikle mucizevi olaylardaki tuhaf, nadir yönler üzerinde durulmaması gerektiğini vurguladı ve bunun sonucu olarak uzun bir dönem Protestan teologlar mucize meselesi üzerinde durmadılar. Bu dönem önemli düşünürlerden fideist imancı anlayışının savunucusu Pascal (1623-1662) mucizelerin akliliğini bir delillendirme meselesi olarak görmeyip onları Tanrı'dan bir işaret olarak yorumlamıştır. Ona göre mucizeler inananlar için yeterince açık olup inanmayanlar için anlaşılması güç bir olaydır. Bu nedenle kişinin mucizeyi kabul veya reddi onun Tanrı'ya karşı tutumuna bağlıdır (Pascal, 2006: Part I, 1. 2, C. 1, Section 4. (44).).

Spinoza öncesi mucize konusunun ardalanına kısaca değindikten sonra onun sonraki dönemlerde çok tartışılacak olan görüş ve düşüncelerini değerlendirmeye geçebiliriz.

2. Spinoza Düşüncesinde Mucize Anlayışı

Bilindiği gibi Spinoza'nın mucizeleri reddettiği düşüncesi özellikle 18. yüzyıldan itibaren Spinoza üzerine yazı yazan hemen hemen bütün düşünürlerin ortak görüşüdür. Spinoza okuyucularının konu ile ilgili kanaatlerini iki temel noktada toplayabiliriz. Bunlardan birincisi, onun bütünüyle tüm mucizeleri reddettiği ve onun düşünce sisteminde mucizelere hiçbir şekilde yer olmadığı kanaatidir. İkincisi ise yalnızca Kutsal Kitap'ta yer alan ve geleneksel olarak anlatılan doğaüstü mucizeleri reddettiği görüşüdür. (Hunter, 2004:42; Walther, 1994: 100) Biz bu çalışmada Spinoza'nın mucize ile ilgili görüşlerini bu iki düşünce temelinde öncelikle düşünce tarihinde önemli derecede yer eden mucize tanımlarından hareketle ele alıp değerlendireceğiz.

İngilizcede kökeni *mirari* kelimesine dayanan, *miraculum* kelimesinden türeyen, *miracle* kelimesi ile ifade edilen mucize, kelime olarak harika, olağanüstü, hayret verici, şaşırtıcı (marvellos), müthiş, şahane, mükemmel anlamlarına gelmektedir. (Wolter, 1980:329; Dewar, 1994: 240; Pawlikowski, 2007; 1229). Terim olarak ise Tanrı iradesinin veya görünmeyen bir etkenin araya girmesi sonucunda doğa yasalarında meydana gelen kırılma (Hume, 1902:114), olağanüstü türden Tanrı tarafından meydana getirilen ve dini öneme haiz bir olay (Swinburne, 2008: 33), doğaüstü bir gücün doğaya bir müdahalesi, tabiatta yaygın olarak gözlemlenen düzenin ötesinde aşkın âlemde tanrısal güç tarafından meydana getirilen olay (Aquinas, 1905: 3. 101.) şeklinde çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Bunlardan David Hume'un doğa yasalarında meydana gelen kırılma şeklindeki tanımı düşünce tarihinde üzerinde en çok durulan, en çok tartışılan konudur. Bu tanımlarla birlikte mucize kelimesi geniş ve dar anlamda olmak üzere iki şekilde kullanılmaktadır. Geniş anlamıyla mucize kavramı genellikle umulmayan, beklenilmeyen, yararlı bir olayı ifade eder. Örneğin yeteri derecede sınava çalışmayan bir öğrencinin geçerli bir not aldığına "bu bir mucize, sınavı geçtim" cümlesindeki kullanımı bu geniş anlamı ile ilgilidir. Buna karşın sınava hazırlanan ancak sınav anında hastalanan bir öğrencinin başarısız olduğunda "bu bir mucizedir" demesinin beklenemeyeceği anlamındaki kullanımı bir olayın mucize olarak görülebilmesi için bir faydaya yönelik olması gerektiğini yansıtmaktadır. Dar anlamında mucize ise; a) sadece doğal nedenlerden dolayı meydana gelmeyen b) Tanrı ya da başka doğaüstü güçlerin neden olduğu David Hume'un tanımında geçtiği şekliyle vuku bulan olaylardır (Rowe, 1931: 132). Bir olayın mucize olarak nitelendirilebilmesi için: I. Mucize gerçek bir olay ve en azından ilkesel temelde deneysel doğrulamaya elverişli olmalı. II. Mucize olarak isimlendirilen bir olay empirik bilimsel bilgi yönünden tarihsel olarak olayın meydana geldiği zamana kadar hiç görülmemiş ya da çok az görülmüş olmalıdır. III. Sadece Tanrı tarafından meydana getirilen bir olay olmalı, büyü, illizyon vb. şeyler içermemelidir. IV. Tanrı'dan özel bir işaret olarak anlaşılmalıdır. V. İnananlar tarafından mucize olarak doğrulanmalı ve mucizenin mesajı topluluğun üyelerinden birden fazlasına hitap etmelidir (Sulmasy, 2007: 1227).

Konumuz açısından önemli olan ve düşünce tarihinde tartışılan mucizenin dar anlamı ile ilgili kullanımımızdır. Buna göre aşkın bir varlık olan Tanrı'nın veya gizli bir gücün dilediği zaman evrendeki işleyişe tabi sürecin dışında müdahale etmesi ile meydana gelen ve bizi hayrete düşüren, şaşırtan olaylara mucize denir. Böyle bir mucize anlayışının Spinoza düşüncesinde olup olmadığını anlamak için hiç şüphesiz Spinoza'nın Tanrı ya da doğa anlayışı arasındaki yakın ilişkiye bakmak gerekir. Onun temel prensibi değişmezlik, tanrısal tabiatın sonsuzluğu ve onun sonsuz gücünü ifade eden sonsuz yasalarıdır (Di Vona, 2000: 49) Ona göre var olan her şey tanrısal tabiatın zorunluluğu ile sadece var olmada değil aynı zamanda şu veya bu tarzda var olmada gerektirilmiştir ve zorunsuz hiçbir şey yoktur. "Şeyler Tanrı tarafından meydana getirildikleri tarz ve düzenden başka hiçbir tarz ve düzende meydana getirilemezler" (Spinoza, 2002a: Proposition XXXIII). Bir üçgenin tabiatından zorunlu olarak iç açıları toplamının iki dik açya eşit olduğu sonucunun çıkması gibi her şey Tanrı'nın tabiatının zorunlu sonucu ve eseri olarak çıkar. Tabiatın değiştirilemez sabit bir rotası vardır. Tanrı basitçe her şeyi kendi tabiatının ve mükemmelliğinin gereği ile yönetir ve buna göre davranır. Onun emir ve iradesi sonsuz gerçeklikler olup her zaman zorunluluğu gerektirir (Spinoza, 2011: 90,91). Şimdi bu açıdan baktığımızda şayet tabiat yasalarının kırılması ya da askıya alınması şeklinde bir mucize tanımlaması yapılırsa Spinoza düşüncesi açısından mucize kavramına yer vermek akla uygun değildir. Çünkü Moris Fransez'in de ifade ettiği gibi, Tanrı'nın mucize meydana getirmesi Spinoza düşüncesi açısından, daha önce nasıl gelişeceğini belirlediği bir olayda fikir değiştirerek 'bir seferlik' bu sonucu değiştirmeye karar vermesi anlamına gelir ki bu, hem akla hem de onun Tanrı düşüncesine aykırıdır (Fransez, 2012: 41). Ancak buradan hareketle onun tamimiyle mucize denilen olayları inkâr ettiğini söyleyebilir miyiz?

Spinoza'ya göre tabiatta meydana gelen bütün olayların var olan tabi yasalar çerçevesinde meydana geldiğini kısaca yukarıda ifade ettik. Öncelikle bununla ne kastedildiğini ortaya koymak gerekir. Bilindiği gibi tabi yasa, eşya, olgu ve olayların görünüş ve hareketlerine dair onu tecrübe edenler tarafından ortaya konulmuş belirli algı gruplarının ifadeleri olan, eşyanın zatına ait bir kuvvetmiş gibi görülen, sadece eşyanın hareketlerine ait gözlemlerin formüle edilmiş ve kısaltılmış şeklidir (Bahçeci, 1983. 171). Doğal olarak olayı

tecrübe eden kişi, dönemin bilimsel ilerlemedeki bilgi birikimi ve kendi inancı paralelinde oluşturmuş, formüle etmiş olduğu doğa yasası dediği düşünceyi kesin olarak addettiğinde bu yasalarla çelişen herhangi bir olay vuku bulunduğu zaman bu, direk var olan yasaların kırılması ve gizli bir gücün devreye girmesi şeklinde izah edilmektedir. Konumuz açısından değerlendirdiğimizde burada birinci önemli olan nokta Spinoza'nın tabi yasa ile neyi kastettiğini ortaya koymaktır.

Spinoza düşüncesinde önemli noktalardan birisi onun için tabi yasa ve tanrısal yasa ayrımının söz konusu olmamasıdır. Ona göre tanrısal yasa soyut olarak ele alındığında bir birey ya da tüm şeylerin veya özel bir türe ait olan her şeyin tabi zorunluluğa ya da insan kararına dayandığı bir ve aynı, sabit ve belirli tarzda davranması anlamına gelir. Tabi zorunluluğa bağlı olan bir yasa tabiatın ya da söz konusu olan şeyin tanımından zorunlu olarak çıkar (Spinoza, 2011: 43). Spinoza için Tanrı'nın iradesi ve anlayışı gerçekte bir ve aynıdır. Doğanın evrensel yasaları zorunluluktan ve tanrısal doğanın mükemmelliğinden çıkan Tanrı'nın kanunlarıdır. O her şeyi kendi tabiatının ve mükemmelliğinin gereği ile yapar. Çünkü ona göre doğa yasaları Tanrı'nın mükemmelliğinin sonucudur. Tanrı'nın bu yasalara aykırı hareket ettiğini düşünmek onun kendi doğasına aykırı hareket ettiğini düşünmek gibi saçmadır. Aslında o, doğa yasalarının Tanrı'nın doğasından kaynaklandığını söylerken Descartes'in etkisindedir. Ancak Descartes için Tanrı ile evren farklı cevherlerdir ve onun vurgusu mekanik bir bilim anlayışını kurmak için olup mucizeleri inkâr etmek için değildir. Buna karşın Spinoza tanrısal cevher ile doğayı özdeşleştirmiştir. Bu nedenle tanrısal doğa ile doğa yasaları arasındaki geçiş doğrudandır ve mucize, doğa yasalarına aykırı görüldüğünde doğrudan tanrısal doğaya da aykırı görülmektedir (Taslaman, 2000/2: 167). Ayrıca onun emir ve iradesi sonsuz gerçeklerdir, her zaman zorunluluğu gerektirir. Böyle bir durumda tanrısal yasanın değişmesi, askıya alınması mükemmel bir Tanrı düşünüldüğünde ne yapacağını bilmede kararsız olan veya iradesi değişen bir varlık olduğunu ortaya koyar ki bu onun mükemmelliği ile bağdaşmaz. Hiçbir şey tanrısal buyruğa, anlayışa ve doğasına karşı olmaksızın doğanın evrensel yasalarına karşı olamaz. Bu nedenle Tanrı kendi doğasına aykırı eylemde bulunmaksızın doğal yasaya karşı eylemde bulunamaz. Tabiatın gücü Tanrı'nın gücü gibidir. Tabi yasalar ve kurallar Tanrı'nın buyruklarıdır. Tabiatla hiçbir şey onun yasalarına uymaksızın meydana gelmez. Doğanın yasaları Tanrı'nın anlayışı tarafından düşünülen bütün şeylere uzanır ve sonuç olarak doğa değişmez düzenini korur (Di Vona, 2000: 57-58).

Burada unutulmaması gereken bir nokta da onun Tanrı anlayışının sıradan bir teistin Tanrı'ya yüklemiş olduğu bütün anlamları ihtiva etmemesidir. Spinoza düşüncesinde Tanrı klasik Hıristiyan düşüncesinde yer alan ne hikmet sahibi yaratıcı, en yüce hükümdar, aşkın, Kitab-ı Mukaddes'teki Baba-Oğul-Kutsal Ruh, zat, ahlaki duygu, müdrike ve irade sahibi bir Tanrı, ne de diğer teistik dinlerde inanılan yaratıcı bir Tanrı'dır. O mükemmel ve sonsuz bir varlıktır. Mükemmel sonsuz varlık düşüncesinde öz varlığı içerir. Bu yüzden var olan her şeyin nihai nedenidir, sonsuz olduğundan varlığı her şeyi kuşatandır ve bu nedenle tabiatın bir parçası olan her şey, onun parçasıdır. O mükemmeldir. O halde onun kanunları da mükemmeldir (Tresky, 1902: 2-3). Zaten ona göre Tanrı mutlak cevher, tabiatla bir ve aynıdır. Tabiat ve Tanrı'yı bir ve aynı görmekle doğal olarak ilahi irade ve tabiat kanunları birliğine ulaşılacaktır. İlahi irade değişmeyeceğine göre tabiat kanunu da değişmeyecektir (Karademir, 1999: 146). Şayet mucize tabi yasaların kırılması olarak düşünülür ve tabi yasa da tabiatın işleyen düzeni olarak tanımlanırsa o zaman mucizelerin meydana gelmesi imkânsız olur. Böyle bir tanımlamada ihlal edilen yasa gerçek bir yasa değildir. Bu nedenle bunun ihlali de söz konusu olamaz (Mackie, 1982: 19; Otte, 1986: 151).

Bütün bunlardan sonra zorunluluğun egemen olduğu bir evrende mucizeye yer bulmak mümkün mü? Spinoza'ya göre tanrısal ve tabi yasa bir ve aynı olduğuna ve Tanrı'nın doğa ve iradesi değişmeyeceğine göre o zaman, onun düşünce sisteminde David Hume'un tanımında geçtiği şekli ile tabiat kanunlarının kırılması biçiminde bir mucize anlayışına yer yoktur. Ona göre böyle bir durum gerçekte tabi bir yasanın askıya alınması veya kırılması değil, onun ortaya çıkmasıdır, görünmesidir. Mucizenin bu durumda gerçek anlamı tanrısal ya da doğaüstü aktivitenin ifadesidir. Herhangi bir bilinen yasa ile açıklanamayan olay olarak tanımlanan mucize bilinmez ve açıklanamaz değildir. Ancak ve ancak o anda bilinen bir yasa ile açıklanamazdır. Kaldı ki insan sonlu bir anlama yetisine sahip olduğundan sonsuz olanı kavrayamaz. (Spinoza, 2002c; Part I, Cht. I, s. 39) O, aynı zamanda her şey tabiatla içkin olduğu için aslında doğaüstü bir olay da değildir. Doğal bir olay, doğaüstü bir varlığın manifestosudur. O anlamsız ya da nedensiz bir şey de değildir. Tabi nedenleri kısmen bilinen ya da hiç bilinmeyen tanrısal bir amacın ya da doğaüstü bir varlığın ifadesidir. Bütün olaylar doğal nedenlerdir ve bütün olaylar nihayetinde tanrısal bir amaçladır. Bazıları tabiatla sıradan kuvvetlerin görünmesi iken mucize denilen diğerleri alışılmamış, bilinmeyen, güçlerin görünmesidir (Moore, 1912: 82). O zaman buradan hareketle Spinoza'nın mucizevi olayları reddettiği sonucuna ulaşmak doğru değildir. Onun düşünce sistemi bütünüyle ele alındığında görülecektir ki Spinoza'nın sisteminde David Hume'un tanımında yer aldığı şekliyle, şayet mucize Tanrı'nın doğa yasalarını belirli özel durumlar için askıya alıp belirli yer ve zamanda olağanüstü olaylar gerçekleştirmesi olarak tanımlanırsa böyle bir mucize anlayışına yer yoktur. Ancak olması çok düşük olasılıkları içinde barındıran,

yine genel evrensel kanunlar çerçevesinde yer alan, çok nadir meydana gelen, belirli yer ve zamanda gerçekleşen, nedeni bilinmeyen bir olay, o anı tecrübe eden kişi tarafından mucize olarak nitelendirilirse böyle bir mucize anlayışına Spinoza'nın sisteminde yer bulmak mümkündür. Bu durumda Tanrı, evrende gerektiğinde düşük olasılıklı olaylar meydana getirir ve bu olay onu tecrübe eden tarafından mucize olarak isimlendirilir ki bu da tabii yasaların ihlali anlamında gelmez (Taslaman, 2000/2: 169). Burada Tanrı açısından değil de, evreni tecrübe edenler açısından evrendeki temel işleyiş kanunları her zaman mutlak olarak değil istatistiksel veya olasılıklı olduğu göz önünde bulundurulursa, tabii kanunların çiğnendiği düşüncesine çok fazla yer yoktur. Çünkü istatistiksel kanunlara göre fiziksel imkân anlamında imkânsız olan bir şey meydana gelirse yine de kanunların çiğnendiği kesin olarak söylenemez. Bu tip kanunlar onu tecrübe edenler açısından tamamen imkânsız olarak görülen şeylerin bazen vuku bulacağına açık kapı bırakır. Buna göre oldukça imkânsızmış gibi görünen bazı şeylerin nadir aralıklarla meydana gelmesi hem fiziksel hem de epistemik anlamda son derece imkân dâhilindedir (Mackie, 2013: 591-592). O halde Spinoza düşüncesinde geleneksel klasik anlamı ile değil de kendi düşünce sistemi bütünlüğü içerisinde kendi tanımlaması bağlamında mucize denilen olayların olabirliğine yer vardır. Yapılması gereken Mackie'nin de dediği gibi yasa ve mucize tanımını yeniden ele almaktır. Şayet bunu gerçekleştirmezsek bir mucizenin olabirliğinin mantıksal imkânsızlığı ya da mucize kavramının tutarsızlığı otomatik olarak gerçekleşir (Mackie, 1982: 19). Kaldı ki Tanrı'nın aktivesiyle sürekli olarak devam ettirilenin dışında düzenli doğa yasalarının idare ettiği bir dünya bulunmamaktadır. Tanrı'nın aktivesinin sürekli olarak devam ettirmesi belli bir doğa yasası şeklinde olup geliş güzel rastgele ve tesadüfi olarak da anlaşılabilir. Bu anlamda mucizeyi Tanrı'nın doğal düzene müdahalesi olarak görmek yanlıştır. Sanki iki karşıt şekilde biri aşkın olan bir Tanrı ve diğeri kendi doğa yasaları çerçevesinde hareket eden tabiat vardır. Zaman zaman Tanrı kendi alanı dışında tabiatta seyreden düzenli kuralları askıya alıyor gibi bir durum söz konusu olmaktadır. Oysa Tanrı evreni sürekli bir düzen içerisinde aktive eder. Tanrı açısından bu anlamda bir mucize yoktur. Tanrı için bir insanı öldükten sonra diriltmek onun yaptığı başka bir faaliyetten daha üstün değildir. Bir teist için mutlak doğa yasası yoktur. Tanrı'nın faaliyeti vardır. İnsan bakışı açısından doğanın alışıla gelmiş düzenliliği yasa olarak adlandırılır. Ancak Tanrı'nın bakış açısından o bir istençtir. Teistler Tanrı'nın olağan dışında görülebilecek tarzda eylemde bulunacağına inanır. Bununla beraber doğa yasaları Tanrı'nın nasıl eylemde bulunacağını emreden kurallar değildir (İmamoglu, 2007: 116). Onun emirlerinin insan tarafından düzenlenmiş şekilleridir. Bu nedenle mucizeler Tanrı'nın doğal olarak yaptığı şeyleri insanların yorumlama tarzlarının sonucudur. Evans'ın ifadesi ile "doğa yasaları kural koyucu değil yorumsaldır; tanrısal eylemin, zaman zaman doğa yasalarından bir sapma olarak tanımlanması yanlıştır" (Evans vd, 2010:137).

Spinoza, mucize konusunu evrenin sabit ve değişmez düzen barındırdığı düşüncesi temelinde değerlendirdiği gibi bunu o Kitab-ı Mukaddes'te yer alan pasajlardan hareketle de ispat etmeye çalışır. Örneğin Vaiz 1:10'dan hareketle evrende hiçbir kimsenin yeni bir şey olduğunu söyleyemeyeceği, 3:11'den hareketle de Tanrı'nın başlangıçta her şeyi en güzel ve en mükemmel bir şekilde yaptığı ve Yeremya 31:35'den hareketle tabiatın değiştirilemez ve sabit bir düzeninin olduğu düşüncesine ulaşır. Onun için tüm bu metinler tabiatın sabit ve değiştirilemez bir düzen barındırdığını, Tanrı'nın bütün çağlarda değişmeden aynı kaldığını, tabiatın yasalarının herhangi bir ekleme ve çıkarsama yapılamayacak mükemmellikte olduğunu ifade etmektedir (Spinoza, 2002b: Chapter VI, 455). Mucize denilen olaylar insanların o konu ile ilgili bilgisizliklerinden dolayı onlara yeni bir şeymiş gibi gelmektedir. Bu durumda Spinoza'nın mucize ile ilgili düşüncelerini tam olarak anlayabilmemiz için yapmamız gereken mucize kavramını Spinoza açısından tanımlamaktır.

2.1 Mucize Nedeni Bilinmeyen Olaylardır.

İnsanlık tarihine baktığımızda herhangi bir kutsal varlığa inancın olduğu toplumlarda inananlar nedenini bilmedikleri olayları genellikle inandıkları bir varlığa atfetmektedirler. Tarihsel herhangi bir olay anlatılırken kendilerince, o olay ve yargıya herhangi bir ekleme yapmadıkları durumlar çok azdır. Bir olay duyduklarında, bir de bu olay onu duyanın algısal alanını aşıyor veya zorluyorsa genellikle bu olaylar hep gizemli güçlere ya da Tanrı'ya nispet edilmiştir. Benzer şekilde Spinoza'ya göre Yahudiler de aynı düşünceye sahiptiler. Örneğin Yahudi toplumunda bir fırtına olduğunda Tanrı'nın insanları uyarması, cezalandırması; gök gürültüsü ve şimşek Tanrı'nın okları olarak görülürdü. Aslında bu açıdan bakıldığında Tanrı, Yunan tanrısı Eolus'tan sadece isim olarak farklıydı. Benzer şekilde mucizevi olarak görülen olaylar özellikle olağan akışın dışında meydana geldiği için Tanrı'nın eylemleri olarak görülüyordu. Spinoza için tabiatta meydana gelen bütün olaylar gerçekte Tanrı'nın eylemleridir ve yalnızca onun tarafından meydana getirilir. Çünkü Mezmur yazarı Mısır'daki mucizeleri Tanrı'nın eylemi olarak aktarır. Zira İbraniler hiç beklemedikleri güvenliğinin yolunu bulmuş ve hayrete düşmüşlerdir. Aynı şekilde olağandışı tabiat olaylarını Tanrı'nın işi, olağan dışı büyüklükteki ağaçları Tanrı'nın ağaçları, çok yüksek dağları Tanrı'nın dağları, çok derin uykuyu Tanrı'nın uykusu, Süleyman'ın bilgeliğini Tanrı'nın bilgeliği, Lübnan'ın sedirlerinin büyüklüğünü Mezmur yazarı "Rabb'in Sedirleri" şeklinde zikreder. Bu harikulade olayların Tanrı'ya atfedilmesi sadece Yahudilere

has bir anlayış da değildir. Çünkü benzer şekilde Latince’de güzel yapılmış bir şeye İbranice Tanrı’nın eliyle işlenmiş anlamında bir deyim kullanılmaktaydı ((Spinoza, 2002b: Chapter I, 400). Dolayısıyla insanlar nedenlerini anlayamadıkları, kavrayamadıkları her türlü iş ve eylemeleri tanrısal eylemler olarak görüp mucize olarak nitelemektedir. Bunlar, olayların tabii nedenlerini göz ardı ederek onların tabiiatta normal işleyişin dışında olduğunu düşünerek her şeyi Tanrı’nın gücüne bağlarlar. Bu düşüncenin temelini Spinoza, aya, güneşe, toprak vb. somut varlıklara tapan insanları çevrelerinde gören eski Yahudilere dayandırmaktadır ki ona göre bu insanlar tüm tabiatı kendi inandıkları Tanrı’nın düzenlediğini göstermeye çalışmak için mucizeler hikâye ettiler (Spinoza, 2002b: Chapter VI, 445).

Spinoza’ya göre mucize, insanlar tarafından Tanrı’ya atfedilen ‘esrarengiz’ bir güçten değil tanrısal yasa ve emirden yani tabiatın yasa ve düzeninden kaynaklanan, onu tecrübe eden kişi tarafından nedeni bilinmeyen olaydır (Spinoza, 2002b: Chapter VI, 445, 455). Bu nedenle ona göre Tanrı’nın mucize göstermek adına zaman zaman doğa yasalarını ortadan kaldırdığı veya askıya aldığı düşüncesi hatalıdır. Her ne kadar böyle düşünen teologlar olsa da Spinoza’ya göre daha bilge tanrı bilimcilerin çoğu Tanrı’nın asla doğaya aykırı bir şey yapmayacağını ifade eder. Tanrı’nın doğada işleyen, insan anlayış ve idrakini aşan birçok yasası vardır. Şayet insanlar bu yasaları keşfedebilselerdi, bu gün birçok olağanüstü olarak görülen şey olağan olurdu. Spinoza’nın burada haklı olarak dile getirdiği şeyi gözden kaçırmamak gerekir. Gerçekten de geçmişten günümüze bilimsel tarihi incelediğimizde bir önceki dönemlerde insanlar tarafından olağanüstü, mucizevi olarak görülen birçok olay bir sonraki dönemde olağan görülüp sıradan bir olay haline gelmektedir. Ayrıca bir dönem için doğa kanunu olarak görülebilecek bir yasanın sonraki bir dönemde doğa kanunu olmadığı bilimsel gelişim tarihine bakıldığında görülecektir. Örneğin bir zamanlar atomun parçalanamayacağı bir doğa kanunu iken artık bu yasa bir doğa kanunu olmaktan çıkmıştır (Işık, 2007: 90). Yine bir olay aynı dönemde bile, nedenini bilen, konu alanında uzmanlar tarafından sıradan bir olay olarak görülürken ay tutulması örneğinde olduğu gibi bu konuda herhangi bir bilgisi olmayanlar tarafından bu olay olağanüstü olarak görülebilmektedir. Benzer şekilde müknaşın demiri çekme özelliğini bilmeyen insanlar bu durumu hayret verici, şaşırtıcı ve olağanüstü görebilir (Aquinas, 1980: 22). Ya da R.F. Holland’ın klasik örneğinde olduğu gibi. Holland’ın yer verdiği şekliyle oyuncak arabasına binen bir çocuğun arabasının tekeri evinin yakınlarındaki tren raylarına sıkışır ve tam bu arada expres tren gelmektedir. Makinistin çocuğu görüp durdurmasının imkânsız olduğu bir dönemeç vardır. Bütün olumsuzluklar çocuğun ölebileceğine yöneliktir. Bu olayı uzak bir mesafeden seyreden annesi ise imkânsızlık için de Tanrı’ya bir mucize için dua etmektedir. Bu arada tren tam çocuğa vurmak üzereyken frenler devreye girer ve tren durur. Anne Tanrı’ya bir mucize gerçekleştiği için şükretmektedir. Ancak olay şu şekilde cereyan etmiştir. Makinist bayılmıştır, trenin frenleri makinistin eli kontrol koluna baskı uygulamadığı için otomatik devreye girmiştir (Holland, 1965: 43). Bu durumda mucize denilen şeyler nedeni bilinmeyen belirli olayların doğadaki dindarca yorumlanmış olağanüstü tesadüfleridir (Davies, 1982: 107).

Spinoza’nın tanımında yer aldığı şekliyle mucize tabii nedenlerle açıklanamayan bir olay olarak ele alındığında şu iki anlam da değerlendirilebilir: I. Ya o olay tabii bir nedeni olan ancak insan zekâ ve kavrayışı ile açıklanamayan bir olaydır. II. Veyahut da o olay Tanrı’nın iradesinden başka bir nedene sahip değildir (Di Vona, 2000: 59). Spinoza’nın TPT adlı eserinin mucizeler bölümüne baktığımızda yukarıda ifade ettiğimiz gibi onun için tabii yasaların kırılması, askıya alınması şeklinde bir mucize anlayışı olmayıp birinci madde de geçtiği şekli ile mucize denilen olaylarla ilgili olarak onu tecrübe edenin o andaki idrak ve kavrayışının sınırlılığı vardır. Çünkü Spinoza’ya göre tabii nedenlerle meydana gelen her olay aynı zamanda Tanrı’nın güç ve iradesi ile meydana gelmiştir ki klasik teizm anlayışında da aynı görüş vardır. Dolayısıyla tabii nedeni olsun veya olmasın mucize denilen bir olay kendi nedeni ile açıklanamayacağı anlamına gelir ki bu da insan anlayışı ve idrakini aşan bir olaydır. İnsan zekâ ve idrakini aşan bir olay ise bizim anlayışımızı aştığından onun hakkında hiçbir bilgi elde edemeyiz. Buna karşın şayet insan her şeyin Tanrı tarafından takdir edildiğini, onaylandığını, tabiatın faaliyetinin Tanrı’nın özünden çıktığını, tabiat yasalarının onun emir ve kudreti olduğunu bildiğinde Tanrı ve iradesine ilişkin bilgimiz tabiatın açık anlaşılmasına oranla artar. İnsan idrak ve anlayışı ilerlese de açıkça ve kesin olarak anladığımız bu olayın; şiddetle hayal etmelerine karşı durmalarına ve insanlığın beğenisini zorlamasına rağmen bizim habersiz olduklarımızdan daha çok Tanrı’nın işi olarak adlandırmaya ve Tanrı’nın iradesi olarak ifade edilmeye hakkı vardır. Sadece açıkça ve kesin olarak anladığımız fenomenler Tanrı bilgimizi artıran ve onun irade emirlerini en açık şekilde ortaya koyanlardır. Bir şeyi açıklayamadıklarında Tanrı’nın iradesine başvurma, bilgisizliğin açıklanmasının saçma şeklidir (Spinoza, 2002b: Chapter VI, 442). O zaman şöyle bir soru akla gelmektedir? Tabiatüstü bir olay tabiat planı içinde olamaz mı? Mucize konusu ile ilgilenen birçok düşünür mucize denilen olayın tabiat kanunlarına zıt bir olay değil tabiatüstünde bir olay olduğunu ifade ederler. Tabiatüstü bir olay demek aslında o olayın tabiat kanunları ile açıklanamadığını söylemektir. Buna göre mucize olarak adlandırılan olay ilgili objelerin doğasına göre değil bir bütün olarak doğal düzeni yöneten ilahi takdire göre meydana gelmektedir. O zaman bize göre tabiatüstü görülen bir olay nedenini bilmediğimiz için tanrısal düzen ve takdir açısından tabii bir

olaydır. Bu durumda mucize denilen olaylar eşyanın bütüncül planındaki bir maksatla ilgili ancak onu tecrübe edenin tecrübesi esnasında nedenini bilmediği olaylardır ve oldukça düzenli bir anlam içerir (Swinburne, 2008: 44-45).

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Spinoza'ya göre tabiatta gerçekleşen hiçbir olay tabiatın evrensel yasalarına karşı olarak gerçekleşemez. Gerçekleşen her olay Tanrı'nın emri ve iradesi ile daima ezeli zorunluluk ve hakikat kapsayan yasa ve kurallarla gerçekleşmektedir. Bu yasa ve kurallar bizim tarafımızdan tam olarak bilinmese de. Spinoza'nın mucizeyi nedeni bizim tarafımızdan bilinmeyen olay olarak tanımlamasında en önemli nokta tabiatın *yasalarının bizim tarafımızdan tam olarak bilinmese* de cümlesidir. O halde evrende kendi yasalarından çıkarılmayan hiçbir şey gerçekleşmez. Ögleyse mucize denilen olaylar; I. İnsanların nedenini bildikleri sıradan anlaşılır olaylara işaret ederler. II. Veya nedeni bizim tarafımızdan ya da mucizeyi nakleden tarafından bilinmeyen, açıklanamayan olaylara işaret eder. (Spinoza, 2002b: Chapter VI, 446). Di Vona'ya göre burada doğa tanrısal anlayıştaki her şeye kendi kendine uzanır. Doğanın yasa ve kuralları ebedi zorunluluk ve hakikatleri gerektirir. Ancak biz onu bilemeyiz (Di Vona, 2000: 57-58). Şimdi, şayet olay nedeni bilinen sıradan bir vaka ise zaten tabi yasalar çerçevesinde açıklanabilecek bir olaydır ve konumuz açısından değerlendirilebilecek bir durum değildir. Ancak onun ikinci cümlesi yani ya anlatan veya tecrübe eden tarafından nedeni bilinmeyen bir olay ise, bu daha sonraki dönemlerde nedeni bilinebilir veya bilinebilme olasılığını taşır, bu durumda bir olay meydana geldiği anda onu tecrübe eden açısından mucize olarak değerlendirilebilir. Sonraki dönemde nedeni bilindiğinde artık o olay mucize olarak isimlendirilemez. İkincisi ise bizim tarafımızdan nedeni bilinmeyen olaylara işaret etmesi ki bu da bir önceki açıklamayla aynı kapıya çıkar. Çünkü bizim zamanımızda nedeni bilinmeyen bir olay bizden sonraki başka bir dönemde nedeni açıklanabilir bir olay haline gelebilir. Ancak bu durum mucize denilen olayların işlevini yerine getirmesi noktasında bir eksiklik ortaya çıkarmaz. Bu, o olayların şaşırtıcı, olağanüstü, hayretler içinde bırakan bir olay olmadığını göstermez. Nedeni bilinmeyen her olay onu tecrübe eden için aynı etkiyi uyandırır. Çünkü olayı tecrübe eden nedenini bilmediği için olay karşısında hayrete düşmekte, şaşırmakta ve bunu tabiatüstü bir güce dayandırmaktadır. O zaman diyebiliriz ki Spinoza için aslında mucize denilen olaylar red edilmesi gereken olaylar değil tabi nedenler tarafından açıklanamayan olaylardır. Tabiatın işleyişinden tamamen habersiz olan insanlar olağan sayılan metotlar tarafından açıklanamayan her şeyi mucize olarak algırlar. Geçmişte ve günümüzde bir olayın mucize olup olmadığını belirlemede onun için başka ilke yoktur.

Bütün bunlar ışığında açıklanması gereken önemli bir nokta da Kitab-ı Mukaddes'te mucize olarak adlandırılan kıssalarla ilgili olarak Spinoza'nın ne düşündüğünü belirlemektir. Kitab-ı Mukaddes'te zikredilen mucizevi olaylarla ilgili olarak Spinoza'nın düşüncelerini üç ana noktada toplayabiliriz. Birincisi, bu olaylar normal tabi yasalar çerçevesinde gerçekleşen ancak onu tecrübe edenler açısından nedeni bilinmeyen olaylardır. İkincisi, bu olayları hikâye eden kutsal kitap yazarlarının ve yaşamış oldukları dönemin bilimsel entelektüel yapısının bilinmesi gerektiğidir. Üçüncüsü ise, Tevrat'ın dil metaforu ve anlatım biçiminin bilinmesi gerektiğidir.

Spinoza'ya göre mucize olarak anlatılan kıssaların birçoğu aslında tabi yasalar çerçevesinde meydana gelen fakat nedenini tam olarak bilemediğimiz olaylardır. Bilindiği gibi bu olaylardan en önemlisi denizin yarılması kıssasıdır. O, bu olayda Tanrı'nın o anda işleyen tabiat kanunlarına bir müdahale ederek tabi yasaları askıya alması veya ortadan kaldırması gibi bir durumun söz konusu olmadığını düşünür. Burada insanların tabi nedenini o anda bilemediği ancak Kutsal Kitap'ta yer aldığı şekliyle 'ilahî emirle deniz Yahudiler için yol açtı' biçimindeki mucizevi anlatım, ikincil nedenlerden hiç bahsedilmeyerek basitçe " ve Musa elini denizin üzerine uzattı ve sabaha karşı deniz kendi akınına döndü" (Çıkış, 15:10) ifadesi ile yer almaktadır. Buna karşın eğer kutsal kitap bütüncül bir şekilde ele alınırsa görülecektir ki bu olay tabi yasalara uygun bir şekilde ikincil nedenler sebebiyle meydana gelmektedir. Ancak kutsal kitaplar bu nedenlere yer vermeksizin olayı naklederler. Bu olayı bütüncül açıdan ele aldığımızda tabi yasalar çerçevesinde ikincil neden olan rüzgâra yer verildiğini görürüz. Musa'nın ilahisinde 15:10'da "yelinle üfürdün (çok güçlü bir rüzgarla) ve deniz onları örttü". "Üfledin soluğunu denize gömüldüler, kurşun gibi altın sulara battılar" (Çıkış, 15:10). şeklindeki pasaj bunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca Spinoza denizin yarılması meselesinin sadece Musa'ya has olmadığını Josephus'un görüşüne başvurarak delillendirmeye çalışır. Josephus ikinci kitabının sonunda hiçbir insanın denizin bu insanları kurtarmak için bölündüğüne inanmasına izin vermeyin; çünkü bu gibi olayların ister Tanrı'nın olağanüstü iradesiyle isterse tabiat rotasıyla olsun daha önce antik kayıtlarda yer aldığına rastlamaktayız, bilgisine yer vermektedir. Hatta aynı şeyin İskender'in hükmü altındaki Makedonlar zamanının da bir kez daha vuku bulduğuna, başka bir geçiş istediklerinde Pampilya Denizinin yarıldığına şahit olduğuna yer vermektedir (Spinoza, 2002b: Chapter VI, 456). Kaldı ki bu olayla ilgili olarak Tanrı'nın evrenin başından beri planlı bir şekilde gelgit olayındaki gibi fiziki olayları kullanarak hiçbir determinist yasayı ihmal etmeden bu yasaları araçsal sebepler şeklinde görerek olayı gerçekleştirdiği şeklinde değerlendirmeler günümüz modern dünyasında da yapılmaktadır (Taslaman, 2000/2: 171-172).

Bunun gibi örnekler tabiatta bizim nedenini tam olarak bilemediğimiz ama nedensiz olmayan olayların olduğunu gösterir. Ona göre Kitab-ı Mukaddes bu gibi olayları anlatırken ikincil nedenler olmasına rağmen bir metot olarak bu nedenlere değinmeksizin özellikle eğitimsiz insanları Tanrı'ya inanç ve ibadette harekete geçirmek için en güçlü olan düzen ve biçimde anlatır. Tanrı bilerek bu tip olayları ayrıntıya yer vermeden eksik bahseder. Zira kutsal kitaplar kendi doktrinleri ile doğrudan ilgili olmayan konulara yer vermez. Bu nedenle o, ne nesnelere ve tabii sebeplerini açıklar ne de sadece spekülasyon olan konuları izah eder. Olayları popüler hayal gücüne çekerek, heyecan uyandırarak normal tabii olayları kitlelerin aklını etkileyecek nedenlerle açıklamaya çalışır. Çünkü onun amacı nedene inandırmak değildir, insanları etkilemektir. Dolayısıyla Kitab-ı Mukaddes'te gerçek olarak anlatılan her olay tabii yasalar çerçevesinde diğer şeyler gibi zorunlu olarak meydana gelir. Şayet onlar arasında tabiiat düzenine karşı olaylar var görünüyorsa onlar bizim nedenini bilmediğimiz Tanrı'nın iradesidir. Yoksa tabii yasalara aykırı değildir. Çünkü tabiiata aykırı olan her şey aynı zamanda akla da aykırıdır ve akla aykırı olan her şey saçmadır, saçma olduğu için de reddedilmelidir (Spinoza, 2002b: Chapter VI, 452, 456; 2011: 117). Eğer *miracle* kelimesinin anlamından hareket edersek olay gerçekleştiği anda tecrübe edenleri hayrete düşürmüş, şaşırtmış ve etkilemiştir. Dolayısıyla Tanrı, doğa yasaları çerçevesinde insanların nedenini bilmediği olaylarla amacını gerçekleştirmiştir.

İkincisi ise Kutsal Kitap'ta geçen kıssaları değerlendirmede olayın anlatıldığı dönemdeki entelektüel bilgi birikiminin iyi bilinmesi gerektiğidir. Örneğin Yeşu döneminde dünya ile ilgili olarak temel entelektüel bilimsel bilgi dünyanın sabit bir gezegen olduğu, güneşin de dünyanın etrafında döndüğü düşüncesi idi. İbraniler beş kral ile savaşlarında günün olağan uzunluğundan bahsetmeden olayı mucize olarak zikrettiler. Yani güneş ve ayın hareketsiz durduğunu veya onlar için bu hareketlerini bitirdiklerini naklettiler. Bunu kısmen kendi dini güdüleriyle, kısmen ön yargılı fikirleriyle olayı gerçekleştiren farklı bir biçimde anlattılar. Bu yüzden Spinoza'ya göre Kitab-ı Mukaddes'te geçen mucizeleri yorumlamak için onları kaydedenlerin ve o dönemin temel entelektüel birikimini bilmek gerekir. Örneğin Yeşu 10:11,12 ve 13'te anlatılan güneşin durma mucizesini ele alalım. "...Halk düşmanlarından öcünü alıncaya kadar güneş durdu, ay da yerinde kaldı... Güneş yaklaşık bir gün boyunca göğün ortasında durdu, batmakta gecikti." Spinoza'ya göre muhtemelen Yeşu'nun tarihini yazan yazar dünyanın güneşin etrafında döndüğünü, dünyanın sabit olduğunu veya belirli periyotta güneşin sabit kaldığını düşünmektedir. Semavi bedenlerdeki hareketi kabul etmeyenlerin çoğu pasajları farklı şekillerde yorumlamaktadırlar. Oysa ona göre hiç kimse Yeşu'dan bir astronomi bilgini olmasını beklememelidir. Burada söylenmesi gereken şey Yeşu'nun uzayan günün gerçek sebebinin bilmediği, dünyanın her gün güneşin etrafında döndüğünü ve özellikle belirli bir zaman için sürekli duruş pozisyonunda kaldığını, böylece de uzun kalmak için aydınlığa gerek olduğunu, bundan başka diğer sebeplerinde bulunabileceğini, belki de sapmanın her zamankinden daha fazla olabileceğini söylemektir (Spinoza, 2011: 59-60). Dolayısıyla aslında Spinoza, kendi felsefi düşünce sistemi bütünlüğüne sadık kalarak evrende değişmez ve sabit bir düzen fikrinden hareketle meydana gelen her olayın bizim bilemeyeceğimiz bir nedeni olabileceği, insanın sınırlı idrak ve anlayışı ile bunun tam olarak hiçbir zaman çözülemeyeceğini düşünmektedir. Bu yüzden de ona göre Kitab-ı Mukaddes tabiiatın belirlenmiş işleyişine referansla anlaşılabilir olayları mucize olarak anlatır. Burada konumuz açısından dikkat edilmesi gereken husus Spinoza okuyucularının dile getirdiği gibi mucize olarak anlatılan olayların reel varlığını inkâr etmemesidir. Bizzat 'Kitab-ı Mukaddes'teki mucizeler' cümlesi ile bu olayların gerçekliğini ifade ediyor. Ona göre mucize denilen olaylar tarihsel seyir içerisinde vuku bulmuştur. Ancak insanlar bu vukufiyetin nedeni bilmedikleri için onları mucize olarak isimlendirmişlerdir. Bu anlamıyla mucize Tanrı'nın tabii yasalar çerçevesinde doğal olarak yaptığı şeyleri insanların yorumlama tarzlarından başka bir şey değildir (Akdemir, 2009: 139).

Spinoza'ya göre Kitab-ı Mukaddes'te geçen mucizevi kıssalarla ilgili olarak üçüncü yorumlama biçimi de o olayları tam olarak anlayabilmek için mucizenin gerçekleştiği toplumda yer alan Kutsal Kitaptaki mecazi ve doğru kullanımlara aşına olunması gerektiğidir. Zaten bir kimse tabiatta değişmez sabit yasaların egemen olduğunu, her şeyin bu yasalar çerçevesinde meydana geldiğini, tabiiatın hiçbir şekilde işleyen yasalarının değişmediğini savunuyor ve tabiiatüstü aşkın hiçbir gerçekliği kabul etmiyorsa yapması gereken şey Kutsal Kitap'ta mucize olarak anlatılan olayları mecazi bir şekilde yorumlamaktır (Maimonides, 1939: 31). Spinoza'da bazı mucizevi kıssaları bu şekilde değerlendirmektedir. Tanrı'nın dağın üstüne ateş içinde indiği, dağdan ocak dumanı gibi duman çıktığı, bütün dağın şiddetle sarsıldığı, Tanrı'nın gök gürlemesi ile Musa'ya yanıt verdiği gibi ifadeler bu olayı bize aktaranların düşüncelerinde idesini bulmuş, betimlenmiş, sembollerdir. Çünkü herkes bilir ki Tanrı'nın ne sağı ne solu ne de hareketi nede belli bir yeri vardır. (Spinoza, 2002b: Chapter VI, 453). Benzer şekilde Rabb'in Fravun'un kalbini katılaştırdığını söylediğinde bu Firavun'un dik başlı olduğunu, Tanrı'nın göğe pencere açtığını söylediğinde bu sadece çok fazla yağış yağdığını gösterir. Yine Yahudilerin Babil'den Kudüs'e güvenle dönecekleri ve bu yolculukta susuzluk çekmeyecekleri haber verilmektedir. Bunlar üzerinde düşündüğümüzde tabiiata aykırı olan hiçbir şey yoktur. Öncelikle olağanüstü görünen birçok şey küçük bir gözden geçirmenin ardından kolayca anlaşılabilir,

açıklanabilir. Çünkü bu ifadeler bütün kutsal kitaplarda kullanılan sembolik ve mecazi ifadeler olup pasajda kastedilenin sadece susuzluklarını gidermek için kaya içinde su bulduklarıdır (Spinoza, 2002b: Chapter I, 453-453). O zaman Spinoza'nın asıl reddettiği şey tabiat kanunlarının kırılması şeklinde doğal düzene meydan okuma olarak tanımlanan mucize ve Kitab-ı Mukaddesteki mucize olarak hikâye edilen pasajlardaki metinlerin literal okunmalarıdır.

2.2. Mucize Tanrı'nın Varlığının Açık Bir Delili Değildir

Mucize konusunda önemli tartışmalardan biri de mucize olarak isimlendirilen olayların Tanrı'nın varlığı için bir delil olup olamayacağı konusudur. Genellikle kitleler Tanrı'nın inayetinin olağanüstü, alışılmamış, süre gelen tabiat anlayışlarına aykırı bir olay meydana geldiğinde ortaya çıkacağını düşünmektedirler. Böyle bir düşüncenin temelini Spinoza'ya göre Tanrı'nın varlığı ile ilgili olarak en açık kanıtın tabiatın alışıl gelmiş sıradan düzeninin bozulduğunda ortaya çıkacağı düşüncesi oluşturmaktadır. Hatta ona göre böyle düşünen insanlar, bu olayları tabi yasalar çerçevesinde açıklamaya çalışanları Tanrı'nın inayetini anlamayan veya yok etmeye çalışan insanlar olarak görürler (Spinoza, 2002b: Chapter VI, 448). Spinoza'ya göre tabiat yasalarının kırılması veya askıya alınması anlamında bir mucize Tanrı'nın varlığının kanıtı olamaz. Hatta tam tersine tabiatın sabit, değişmez bir düzenle işlemesi bizi bir Tanrı'nın varlığına götürür (Spinoza, 2002b: Chapter VI, 447). Onların bu konuda temel çıkış noktası tabiatın alışıl gelmiş düzende devam etmesi durumunda Tanrı deizmde olduğu gibi bir köşeye çekilmiş bir varlık olarak kalacaktır. Tanrı aktif ise tabi nedenlerin gücü işlemez. Böyle kitleler için yanlış hareket noktası tanrısal güç ve tabiatın gücü olmak üzere iki farklı gücün evrende var olduğunu düşünmeleridir (Di Vona, 2000: 55). Hâlbuki yukarıda geçtiği gibi Spinoza için böyle bir ayırım düşünülemez. Tabiatın gücü de Tanrı'nın gücü de onun düşünce sisteminde bir ve aynıdır. Bu nedenle birinin diğerini askıya alması gibi bir şey söz konusu değildir.

Ona göre Tanrı'nın varlığının delili onun doğasından çıkar. Onun doğasını doğru bir şekilde anlayan tabiatta başka bir delil aramaz. Bu, tıpkı bir üçgenin tabiatını doğru bir şekilde bilmeyen kimsenin onun üç açısının iki dik açiya eşit olduğunu bilmemesi gibidir. Bunun gibi tanrısal tabiatı doğru olarak bilmeyen Tanrı'nın var oluşunun Tanrı'nın tabiatına bağlı olduğunu göremez (Spinoza, 2011: 110). Hatta Spinoza sahte peygamberlerin de mucize gösterebileceği kanaatinde. Bunu Kitab-ı Mukaddesten hareketle değerlendirmeye çalışır. Örneğin Kitab-ı Mukaddeste Musa mucizeler ortaya koymasına rağmen sahte peygamberlerin öldürülmesi ile ilgili olarak "Eğer aranızda bir peygamber çıkarsa ve bir alamet ya da harika gösterirse ve diğer tanrıların peşinden gidelim diyerek işaret ya da harika gerçekleştirirse... siz bu peygamberlerin sözlerini dinlemeyeceksiniz; çünkü tanrınız Rab sizi korur ve o peygamber öldürülmelidir." ifadesi yer almaktadır. Buna göre açıkça mucizeleri sahte peygamberler bile göstermektedir. O halde insanlar Tanrı'nın doğru bilgisi ve sevgisiyle donatılmış olmadıkça gerçek Tanrı yerine sahte tanrılara inanmak konusunda mucizelere kapılabilirler (Spinoza, 2002b: Chapter VI, 449).

Spinoza'ya göre mucizelerden hareketle Tanrı'nın varlığına ilişkin çıkarsamalarda bulunulamamasının en önemli nedenlerinden biri mucizenin sınırlamalar altında sabit ve sınırlı bir gücün açıklanması olmasıdır. Bu nedenle gücü sınırsız olan bir nedenin böyle bir varlığın etkisinden değil bunun aksine gücü söylenen etkisinden daha büyük olan bir nedenin azami derecesinden çıkarsama yaparız. Yine ona göre tabiatın yasaları sonsuzluğun ötesine geçtiğinden bizde bir bakıma ebedi olarak algılanır. Dolayısıyla tabiat sabit ve değişmez bir düzen içinde işlerliğini korur. O zaman bu gibi yasalar bir dereceye kadar bize Tanrı'nın sonsuzluğunu, değişmezliğini, sınırsızlığını gösterdiğinden mucize denilen olaylarla Tanrı'nın varlığının bilgisi elde edilemez. Burada yapılması gereken şey tabiatın sabit ve değişmez düzeninden hareketle onları daha iyi anlayabilme sonucuna varmaktır. Spinoza'nın buradaki odak noktası yukarıda ifade ettiğimiz gibi mucizenin değişmez ve sabit düzende meydana gelen insan idrak ve kavrayışının üzerine çıkan veya çıkacağı düşünülen bir olay olduğudur. Bu nedenle mucizenin tabiat düzenini ve onun yasalarını bozacağı şeklinde bir tanımlama sadece Tanrı'nın bilgisini vermekle kalmaz bunun aksine bizi Tanrı ve diğer şeyler hakkında şüpheye götürür (Spinoza, 2002b: Chapter VI, 448). Kaldı ki İsraililer kendi tecrübelerinin tanıklıklarıyla kendi mucizelerinden sağlam bir Tanrı fikri oluşturamadılar. Musa aralarından ayrıldığında Harun'a kendilerine görülebilir tanrılar vermesi için başvurular. Tüm mucizelerinin sonucu olarak başvurdukları Tanrı fikri bir buzağıydı (Spinoza, 2002b: Chapter VI, 449). Dolayısıyla tarihte mucizevi olaylar dayanak noktalarına göre insanları ikna etmelerine rağmen gerçek bir Tanrı fikri ve bilgisi veremediler. Sadece onların tecrübe ettiklerinden daha güçlü bir olay olduğunu kabul etmelerine sebep oldu.

SONUÇ

Mucize tartışmalarının temel odak noktalarını şu iki görüşte toplayabiliriz. Birincisi, mucize olduğu ifade edilen olaylar Tanrı'nın işleyen tabiat yasalarını askıya alması veya o olayın tabi yasalara aykırı olmasıdır. İkincisi ise mucize olarak ifade edilen olayların bizim nedenini bilemediğimiz, insanın anlama ve idrakini aşan ancak tabi yasalar çerçevesinde Tanrı'nın eylemi olan olaylardır. Spinoza açısından birincisi

paradoksal durumdur. Çünkü Tanrı ve evren birliğinin söz konusu olduğu düşünce sisteminde bu, onun kendi yasalarına karşı eylemde bulunması anlamına gelir ki saçmadır (Sharp, 1988: 2) Ona göre mucize insanlar tarafından Tanrı'ya atfedilen 'esrarengiz' bir güçten değil tanrısal yasa ve emirden yani tabiatın yasa ve düzeninden kaynaklanan, onu tecrübe eden kişi tarafından nedeni bilinmeyen olaydır. O halde;

- a. Spinoza okuyucularının genel bir ittifakla ifade ettiği onun mucizeleri reddettiği düşüncesi bize göre yanlış bir değerlendirmedir.
- b. Spinoza düşüncesinde asıl reddilen mucizenin klasik teistik anlayışta kabul gören tabii kanunların askıya alınması veya kaldırılması şeklindeki tanımlanmasıdır. Böyle bir tanımlama ile ifade edilen mucize düşüncesine Spinoza sisteminde yer yoktur.
- c. Spinoza düşüncesinde evren sabit ve değişmez bir düzen içerdiğinden, Tanrı-tabiat özdeşliği bulunduğundan, tanrısal ve tabii yasa ayrımı söz konusu olmadığından dolayı mucize, insanları, şaşırtan, hayrete düşüren anlamında nedeni onu tecrübe eden tarafından bilinmeyen bir olay olarak tanımlanır ve bu tanımlama ile tarihsel süreçte nakledilen birçok mucizevi olayın reel varlığı David Hume'da olduğu gibi reddedilmez.
- d. Kitab-ı Mukaddes'te yer verilen birçok mucizevi olaylarla ilgili anlatımda olayın ikincil nedenlerine yer verilmemesi onun bir metodudur. Tanrı'nın amacı insanları etkilemek olduğu için kutsal kitaplar benzer yöntemleri kullanırlar. Ayrıca birçok mucizevi kıssa da onun dil metaforu, mecaz ve sembolik ifadesi bağlamında değerlendirilmelidir.
- e. Mucizelerden hareketle Tanrı'nın varlığı ispatlanamaz.
- f. Spinoza'nın mucize konusundaki düşüncelerini birçok okuyucu kendi Tanrı-evren ilişkisi düşünceleri temelinde David Hume'un klasik tanımından hareketle kendi düşünce bütünlüğü bağlamından kopararak değerlendirildiği için onun mucizeyi reddettiği kanısına varmışlardır. Ancak Spinoza'nın kendi Tanrı-evren ilişkisi düşüncesi temelinde mucize konusu değerlendirildiğinde sistemi açısından paradoksal oluşturacak bir durum söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- AKDEMİR, Ferhat. (2009) "David Hume ve Mucizelerin Olabilirliği Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme", *İÜİFD*, sayı: 20, (ss. 137-152)
- AQUINAS, Thomas. (1905), *Summa Contra Gentiles*, trans. Rickaby J., Burns&Quates-B. Herder: London.
- AQUINAS, Thomas. (1989), "Miracles", ed. Richard Swinburne: London, Macmillan.
- AUGUSTINE, Saint. (1956), "On the Profit of Believing" *In: Schaff P*, ed. A Select Library of the Nicene and Post-Nicene Fathers. Grand Rapids, Mich, Wm. B. Eerdmans.
- AUGUSTINE, Saint. (2000), *The City of God*, Modern Library: New York.
- BAHÇECİ, Muhittin. (1983), "Mucizenin İmkânı ve Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu", *EÜİFD*, Sayı: 1, Kayseri 1983, (ss. 167-177)
- BROWN, Colin. (1984), *Miracles and the Critical Mind*, Grand Rapids, Michigan Eerdmans.
- CHARLES W. Waddle. (1909) "Waddle, Miracles of Healing", *The American Journal of Psychology*, Vol. 20, No: 20. (pp. 219-266).
- COTTER, Wendy. (2003), *Miracles in Greco-Roman Antiquity*, Taylor&Francis e-library.
- DAVIES, Brain. (1982), *An Introduction to the Philosophy of Religion*, Oxford: Oxford University Press.
- DEWAR, William. (1994), "What is a Miracle?", *The American Journal of Theology*, Vol:8, No:2, (pp.240-255)
- DÍ VONA, Piero. (2000), "Spinoza and Martinez De Ripalde: Nature and Miracle", *Metalogicon*, XIII, 1, (pp.49-86)
- EVANS, C. S. & R. Zaachary M. (2010), *Din Felsefesi İnan Üzerine Rasyonel Düşünme*, çev. Ferhat Akdemir, Ankara: Elis Yayınları.
- FRANSEZ, Moris. (2012), *Spinoza'nın Taos'su Akıllı İnançtan İnançlı Akla*, İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Holland, R. F. (1965), "The Miraculous", *American Philosophical Quarterly*, Volume: 2, No: 1. (pp. 43-51)
- HUME, David. (1902), *Enquiries concerning the Human Understanding and concerning the principles of Morals*, ed. L.A. Selby-Bigge, Second Edition, Oxford: Clarendon Press.
- HUNTER, Graeme. (2004), "Spinoza on Miracles", *International for Philosophy of Religion*, 56, (pp. 41-51).
- İŞİK, Aydın. (2007), "Din-Bilim İlişkisi Problemine Mucizeler Üzerinden Genel Bir Bakış: Vahiy Nesnesinin Mucizeliği tartışması", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 5:1 (ss. 87-102).
- İbn Rüşd, (1985), *El-Keşf an Minhac'il Edille*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İMAMOĞLU, Tuncay. (2007), *Tanrı'nın Doğası ve Mucizenin İmkânı*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- KARADEMİR, Osman. (1989), *İlim ve din Açısından Mucize*, İstanbul: Marifet Yayınları.
- LEWIS, Clive Staples. (1947), *Miracles: A Preliminary Study*, New York, Macmillan.
- MACKİE, John. (2013), "Mucizeler ve Tanıklık", *Din Felsefesi Seçme Metinler*, Michael Peterson vd., çev. Rahim Avar vd., İstanbul: Küre Yayınları.
- MACKİE, John. (1982), *The Miracle of Theism*, Oxford: Clarendon Press.
- MAİMONİDES, Moses. (1939), *Treatise on Resurrection*, trans. J. Finkel, New York: American Academy For Jewish Research, IX.
- MOORE, Jared. S. (1912), "A Wond on The Supernatural", *The Sewane Review*, V. 20, No. 1. (pp.76-82).
- OTTE, Richard. (1986), "Mackie's Treatment of Miracles", *International Journal For Philosophy of Religion*, 39, (pp. 151-158)
- PASCAL, Blaise. (2006), *Pascal's Pensees*, E. P. Dutton&Co., Inc, e-Book, New York.
- PAWLİKOWSKI, Jakup. (2007), "The History of Thinking About Miracles in the West", *Southern Medical Journal*, Vol. 100, No: 12, (pp. 1229-1235)
- RİTCHIE, Eliza. (1902), "Notes on Spinoza's Conception of God", *The Philosophical Review*, Vol. 11, No. 1, (pp. 1-15).
- ROWE, William. (1931), *Philosophy of Religion An Introduction*, Third Edition, Canada: Wadsworth Thomson Learning.
- SHARP, John. (1988), Miracles and The "Laws of Nature", *Scottish Bulletin of Evangelical Theology*, 6, (pp. 1-19)
- SKEAT, W. W. (1980), *A Concise Etymological Dictionary of The English Language*, New York: A Prigee Book.
- SPINOZA, Baruch. (2002a) "Ethics", *Spinoza Complete Works*, trans. Samuel Shirley, Cambridge: Hackett Publishing Company.
- SPINOZA, Baruch. (2011), *Teolojik-Politik İnceleme*, çev. M. Kazım Arıcan, Ankara: TDV Yayınları
- SPINOZA, Baruch. (2002b), "Theological-Political Treatise", *Spinoza Complete Works*, trans. Samuel Shirley, Cambridge: Hackett Publishing Company.
- SPINOZA, Baruch. (2002c), "Short Treatise on God, Man and His Well-Being", *Spinoza Complete Works*, trans. Samuel Shirley, Cambridge: Hackett Publishing Company.
- SULMASY, Daniel. P. (2007), "What is a Miracle", *Southern Medical Journal*, Vol. 100, No: 12, (pp.1223-1228).
- SWINBURNE, Richard. (2008), *Mucize Kavramı*, çev. Aydın Işık, İstanbul: İz Yayıncılık.
- TASLAMAN, Caner. /2000/2), "Tanrı-Evren İlişkisi ve Mucize Sorunu Açısından Determinizm, İndeterminizm ve Kuantum Teorisi", *MÜİFD*, 31, (ss.163-186)
- TRESKY, Shari. (2004), "With God There are No Miracle", *A Journal of Academic Writing*, Volume: 2, (pp. 13-15)
- WALTHER, Manfred. (1994), "Spinoza's Critique of Miracles: A Miracle of Criticism" in Spinoza: *The Enduring Questions* ed. G. Hunter, Toronto: University of Toronto Press,